

УДК 347.922

Миколаєць В. А., ад'юнкт кафедри
цивільного права і процесу НАВС

Місце групових позовів у системі масових позовів

Наукова стаття присвячена визначенню місця групових позовів у системі масових позовів. На підставі аналізу наукової літератури та цивільного процесуального законодавства України встановлено, що групові позови, поряд із похідними та представницькими позовами, а також позовами щодо захисту інтересів невизначеного кола осіб, є видом масових позовів за характером правовідносин учасників групи, а також характером вимоги, яка є предметом позову.

Ключові слова: груповий позов, масовий позов, похідний позов, позов щодо захисту інтересів невизначеного кола осіб, представницький позов.

Научная статья посвящена определению места групповых исков в системе массовых исков. На основании анализа научной литературы и гражданского процессуального законодательства Украины установлено, что групповые иски, наряду с производными и представительскими исками, а также исками по защите интересов неопределенного круга лиц, являются видом массовых исков за характером правоотношений участников группы, а также характером требования, которое является предметом иска.

Ключевые слова: групповой иск, массовый иск, производный иск, иск по защите интересов неопределенного круга лиц, представительский иск.

Research paper is devoted to the place of class actions in the system mass actions. Based on the analysis of scientific literature and civil procedural law of Ukraine there was found that class actions, along with derivatives and representative actions and actions to protect the interests of an indefinite number of persons, are kind of mass actions by the nature of relationships of group members, as well as by the nature of the requirement, which is the subject of the action.

Key words: class action, mass action, derivative action, action to protect the interests of an indefinite number of persons, representative action.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Законодавство нашої держави на сьогоднішній день не містить норм, які б регулювали підстави та порядок пред'явлення позову до суду про захист прав, свобод та інтересів групи осіб, хоча така необхідність дедалі більше стає очевидною. Інститут групового позову може застосовуватись в будь-якій сфері суспільного життя, де виникають спірні питання права або факту, що є спільними для широкого кола осіб. Значення інституту групового позову обумовлюється необхідністю захисту прав, свобод та інтересів такої групи осіб, які опинилися, внаслідок порушення їх прав та інтересів, в однаковій юридико-фактичній ситуації.

На наш погляд, при визначенні сутності групового позову слід виходити із юридичної природи позову як зверненої до суду вимоги про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Отже, груповий позов, як і будь-який інший позов, і є саме такою вимогою. Водночас, на відміну від позову у загальному розумінні цієї правової категорії, для групового позову є властивою множинність осіб на боці позивача, адже, вбачається, груповий позов — це позов, який пред'являється групою осіб для захисту їх прав, свобод чи інтересів. При цьому така група має бути чітко визначеною і кожен її учасник має особисто брати участь у розгляді і вирішенні цивільної справи як співпозивач.

Отже, груповий позов у цивільному процесі України — вимога чітко визначеної групи осіб щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, пред'явлена до суду за умови однорідності та (або) спільності їхніх прав та обов'язків.

Відсутність чітко визначеного механізму правового регулювання групового позову у цивільному процесуальному законодавстві України зумовлює необхідність проведення наукового дослідження відповідного процесуального інституту, першим кроком у розробленні чітких законодавчих норм якого має бути визначення місця групового позову у системі інших масових позовів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Інститут групового позову завжди привертав увагу вчених і вже був предметом поодиноких наукових розвідок таких процесуалістів як: Г.О. Аболонін, М.А. Гурвіч, Б.О. Журбін, В.В. Комаров, Ш.Б. Кулахметов, К. Осаке, Г.Л. Осокіна, В.К. Пучинський, М.А. Рожкова, Т.В. Степаненко, М.К. Треушніков, С.Я. Фурса, С.В. Шевчук, О.М. Шиманович, В.В. Ярков, Уільям Бернам, Грег Ласелла, Ади Пеллегріні Гріновер та ін.

Водночас, зазначені науковці досліджували інститут групового позову, здебільшого, у контексті виокремлення особливостей процедури пред'явлення та розгляду групового позову відповідно до цивільного процесуального законодавства. Спеціальні наукові дослідження групового позову у системі інших масових позовів у сучасній науці цивільного процесуального права відсутні.

Виходячи із вищевикладеного, **метою** цієї наукової статті є визначення місця групового позову у системі масових позовів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На наш погляд, першочергово, для встановлення місця групового позову у системі масових позовів необхідно визначитися із юридичною природою групового позову, а також класифікацією масових позовів у цілому.

Як вже відмічалось, ми обстоюємо позицію, відповідно до якої груповим позовом у цивільному процесі є вимога чітко визначеної групи осіб щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, пред'явлена до суду за умови однорідності та (або) спільності їхніх прав та обов'язків. Таким чином, груповий позов за своєю юридичною природою є активною процесуальною співучастю із всіма визначеними цивільним процесуальним законом ознаками указанного інституту.

Слід зазначити, що відповідна позиція щодо юридичної природи групового позову дотримується не всіма науковцями: деякі вчені відзначають значну кількість відмінностей між процесуальною співучастю та груповим позовом, серед яких — призначення зазначених процесуальних інститутів [1]; інші — вважають груповий позов своєрідним «гібридом» співучасті та представництва [2, с. 476]; треті — ототожнюють груповий позов з позовом щодо захисту невизначеного кола осіб [3, с. 71] тощо.

Відсутність чіткої теоретичної позиції щодо юридичної природи групового позову у науці цивільного процесуального права, а також прогалини у законодавчій регламентації відповідного процесуального інституту зумовлюють відсутність єдиного підходу у розумінні структури масових позовів та визначенні у ній місця позовів групових. Водночас, не можна не відзначити, що всі науковці, які досліджують позови щодо захисту інтересів групи осіб, оперують такими основними правовими категоріями як-от: масовий позов; похідний позов; позов щодо захисту інтересів невизначеного кола осіб; представницький позов; груповий позов. Таким чином, для визначення місця групових позовів у системі інших масових позовів необхідно встановити зміст наведених вище правових категорій.

Отже, по-перше, *масовий позов*. Слід зазначити, що фундаментальне наукове дослідження масового позову як самостійного інституту цивільного процесуального права було проведене відомим російським процесуалістом Г.О. Аблоніним у роботі «Масові позови» (М., 2011 р.). У межах указаної наукової праці Г.О. Аблонін дослідив юридичну природу та класифікацію масових позовів у різних правових системах. В результаті проведеного дослідження вчений дійшов висновку, що визначення масового позову, яке охоплює декілька видів різноманітних позовів, які у свою чергу у тій чи іншій мірі захищають права та законні інтереси широкого кола осіб, не може не бути загальним за змістом. Тому, будь-яку заяву, пред'явлену до суду, яка містить законну вимогу про надання правового захисту множинності інших, окрім заявника, осіб, можна вважати масовим позовом. При цьому Г.О. Аблонін відмітив, що головна відмінність масового позову від позову у широкому розумінні даного терміну полягає у пред'явленні вимоги до суду про ухвалення судового рішення, що забезпечить захист прав і законних інтересів множинності осіб, яка може іменуватися багаточисельною групою, невизначеним колом осіб, широким колом осіб тощо – сутність правової конструкції масового позову від цього не зміниться. При цьому коло учасників масового позову може коливатися від п'яти осіб до декількох сотень чи тисяч осіб [4, с. 8–9].

У межах нашого наукового дослідження ми приєднуємося до позиції Г.О. Аблоніна, який розглядає масовий позов як позов щодо захисту визначеної або невизначеної множинності осіб на боці позивача [4, с. 9].

Другою правовою категорією, яку ми розглянемо у межах цієї наукової розвідки, є *похідний позов*. Похідний позов давно відомий праву багатьох розвинутих країн світу і забезпечує можливість господарського товариства чи групи його учасників (акціонерів) примусити менеджерів товариства до певного варіанту поведінки, вирішуючи тим самим конфлікти між власниками товариства та його керівниками. Назва «похідний» або «непрямий» позов відображає характер інтересів, що захищаються. Своєрідність непрямого позову полягає в тому, що позивачі-акціонери захищають свої інтереси, але роблять це не прямо, а опосередковано. Позов подається на захист акціонерного товариства, що зазнало збитків унаслідок дій керівників. В підсумку акціонери захищають і свої власні інтереси, оскільки після відшкодування збитків повинна зрости курсова вартість акцій акціонерного товариства, збільшуються його активи. У сфері приватних відносин застосування таких позовів чинним законодавством України не передбачено, хоча зарубіжний досвід свідчить про доцільність та ефективність їх застосування на практиці [5, с. 85].

Враховуючи викладене, ознаками похідних позовів можна назвати такі: 1) такі позови подаються однією особою (наприклад, кредитором або учасником юридичної особи) з приводу правовідносин, які виникли між двома або більше особами, та в яких не брати участі заявник позову; 2) заявник позову подає його в інтересах іншої особи, як правило, юридичної особи, учасником або кредитором якої він є; 3) в особи, яка подає позов, відсутні окремі повноваження від самої юридичної особи, безпосередньо в силу норми права; 4) відшкодування за результатами розгляду позову отримує не особа, яка його подала, а юридична особа, в інтересах якої його подано [6, с. 8–9].

Далі визначимо сутність правової категорії – *позов щодо захисту інтересів невизначеного кола осіб*. Дослідження позову щодо захисту інтересів невизначеного кола осіб було проведено Т.В. Степаненко у роботі «Судочинство у справах за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб» (Х., 2008 р.). В результаті дослідження автор встановила, позовом про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб є пред'явлена у встановленій законом процесуальній формі з метою захисту

неперсоніфікованого суспільного інтересу вимога заінтересованої особи до суду про розгляд і вирішення правового спору між ним та відповідачем з приводу порушення діями (бездіяльністю) останнього прав та інтересів численної, кількісно й персонально не встановленої групи осіб, спільність якої обумовлена єдністю інтересів і способу захисту порушених прав. При цьому рішення про задоволення такого позову має публічно-правове значення, сприяє досягненню певного соціального ефекту, оскільки здатне захистити права та інтереси невизначеного кола осіб, заінтересованих у здійсненні суб'єктивних приватних прав та інтересів (у тому числі й майбутніх членів суспільства) [5, с. 66–67].

В. В. Ярков наводить більш широкий перелік ознак позову про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб, які, на його думку, полягають в наступному: 1) численність чи невизначеність персонального складу учасників групи на боці позивача, що не дозволяє, як правило, притягнути до участі всіх осіб в якості позивачів; 2) тотожність вимог усіх осіб, інтереси яких захищаються позовом; 3) співпадіння фактичних і правових підстав позову; 4) наявність спільного для всіх позивачів відповідача; 5) тотожність предмета доказування стосовно фактів, що обґрунтовуються учасниками групи; 6) існування одного спільного способу захисту прав та інтересів позивачів; отримання учасниками групи спільного позитивного результату у випадку задоволення судом позову [7, с. 36].

Таким чином, позов щодо захисту інтересів невизначеного кола осіб можна визначити як вимогу щодо захисту багато чисельного невизначеного кола осіб, склад якого в силу різних причин неможливо встановити на момент ухвалення рішення суду.

Ще одна правова категорія – *представницький позов*. На відміну від групового позову, що має місце в країнах загального права, представницький (публічний) позов спрямований, як правило, на захист публічного інтересу (припинення протиправних дій) і не дозволяє задовольнити приватні (майнові) інтереси членів групи й забезпечити відшкодування завданої їм шкоди. З цією метою заінтересованим особам необхідно звертатися до суду з індивідуальними позовами, для яких рішення суду щодо публічного позову має преюдиціальне значення. Крім того, право на пред'явлення публічних позовів, як правило, належить не самим потерпілим, а державним органам та громадським організаціям [8, с. 150].

На сьогодні в державах-членах ЄС можливість звернення до суду з представницькими позовами про захист колективних інтересів споживачів та припинення дій, що порушують їх права, передбачена Директивою 98/27/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 травня 1998 р. про судові заборони для захисту інтересів споживачів, а також деякими іншими актами ЄС.

Отже, представницький позов – це позов асоціацій, державних органів і громадських організацій, уповноважених на пред'явлення позовів на захист публічних інтересів численних груп осіб, який не задовольняє приватні інтереси членів групи, а надає кожному члену групи право звертатися до суду з індивідуальними позовами, для яких рішення суду щодо представницького позову має преюдиціальне значення.

Відтак, ми проаналізували правові конструкції позовів, які опосередковують захист групового інтересу, як-от: масовий позов; похідний позов; позов щодо захисту інтересів невизначеного кола осіб; представницький позов та груповий позов. Слід зазначити, що всі досліджені нами позови, які опосередковують захист групового інтересу, характеризуються такими загальними ознаками: 1) є зверненням, вимогою до суду про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів; 2) їх суб'єктом є визначена група або невизначене коло осіб; 3) їх змістом, як правило, є однотипне матеріальне правовідношення.

Водночас, поряд із загальними ознаками, кожний позов, який опосередковує

захист групового інтересу, відрізняється своєю специфікою, особливою юридичною природою, яка знаходить прояв у характері правовідносин учасників групи, а також характері вимоги, що є предметом такого позову. Так, наприклад, груповий позов, серед інших позовів, які опосередковують захист групового інтересу, відрізняється наявністю матеріально-правових зв'язків між співпозивачами, а також спільним характером вимоги, яка є предметом позову, що знаходить прояв у: спільності прав чи обов'язків кількох позивачів; однорідності прав та обов'язків кількох позивачів; виникненні прав і обов'язків кількох позивачів із однієї підстави.

Ще один висновок слід зробити щодо співвідношення обсягу окреслених правових категорій. Проведений аналіз їх змісту дає підстави стверджувати: за обсягом категорія «масовий позов» є найширшою і охоплює всі інші види позовів, які опосередковують захист групового інтересу. При цьому останні, у свою чергу, є її видами за зазначеним вище критерієм — характером правовідносин учасників групи, а також характером вимоги, яка є предметом позову.

Таким чином, підсумовуючи наведені вище положення, можна дійти **висновку**, що груповий позов як вимога чітко визначеної групи осіб щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, пред'явлена до суду за умови однорідності та (або) спільності їхніх прав та обов'язків, поряд із похідним позовом, позовом щодо захисту інтересів невизначеного кола осіб та представницьким позовом, є видом масового позову за характером правовідносин учасників групи, а також характером вимоги, яка є предметом позову.

Усі інші проблеми, пов'язані із судовим захистом прав та інтересів групи осіб, зокрема особливостями пред'явлення до суду групового позову, виходять за межі цієї статті і становлять **перспективні напрямки подальших наукових розвідок**.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Трач Ю.Ю. Окремі аспекти відмінності групового позову та процесуальної співучасті // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=392
2. Елисеев Н. Г. Гражданское процессуальное право зарубежных стран: [учебник] / Н. Г. Елисеев. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М.: Проспект, 2004. — 624 с.
3. Малешин Д.Я. Российская модель группового иска // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. — № 4. — 2010. — С. 70—87.
4. Аблонин Г.О. Массовые иски / Г.О. Аблонин. — М.: Волтерс Клувер, 2011. — 416 с.
5. Степаненко Т. В. Судочинство у справах за позовами про захист прав та інтересів невизначеного кола осіб : дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Тетяна Володимирівна Степаненко ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2008. — 181 с.
6. Островська Л.А. Непрямі (похідні) позови: міжнародний досвід та законодавство України : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Людмила Анатоліївна Островська ; Одеська нац. юрид. акад. — Х., 2008. — 20 с.
7. Ярков В. В. Новые формы исковой защиты в гражданском процессе (групповые и косвенные иски) / В. В. Ярков // Государство и право. — 1999. — № 9. — С. 32—40.
8. Здрок О. Н. Гражданский процесс зарубежных стран: учеб. пособие / О. Н. Здрок. — М.: Изд-во деловой и учебн. лит-ры, 2005. — 176 с.